

KRATKA I DUGA MNOŽINA U DJELIMA
A. KAČIĆA-MIOŠIĆA

1.

Ovaj se članak osniva na materijalu koji sam sakupio za opširniju studiju o kratkoj i dugoj množini u srpskohrvatskom jeziku. Obrada mi se ovog pitanja u jeziku A. Kačića-Miošića (1704-1790) nametnula iz više razloga. Prije svega, ovaj je đalmatinski pisac vrlo pogodan za proučavanja ove vrste, jer su njegova djela na hrvatskom jeziku, u prozi i u stihovima, veoma obimna; proza, međutim, kvantitativno nadmašuje poeziju: u RAZGOVORU UGODNOM NARODA SLOVINSKOGA (izdanja iz 1756. i 1759) tekst u stihovima prevladava nad onim u prozi, a KORABLJICA PISMA SVETOGA I SVIH VIKOVA SVITA DOGAĐAJI POGLAVITIH (1760) samo je u prozi. To omogućava proučavanje oblikâ, jer se ne moramo stalno obazirati na eventualne promjene u oblikovanju misli i u izboru formi zbog pjesničkog uzusa i zahtjevâ samog metra. Dapače, oblici u stihovima mogu poslužiti kao kontrola i potvrda onima iz proze.

Drugo, Kačić piše štokavsko-ikavskim narječjem, što mi je omogućilo korisne usporedbe s drugim njegovim suvremenicima: s Dalmatincem Filipom Grabovcem (1697-1749) s jedne i sa Slavoncem M. A. Reljkovićem (1732-1788) s druge strane.¹

2.

Kako je poznato, jednosložne imenice muškog roda s dugim oblicima množine (ili s produženjem ili infiksom -ov-) pojavljuju se u srpskohrvatskom jeziku već u XIII i XIV stoljeću; na primjer: *sinove*, *gra-*

¹ Vršio sam ispitivanja na ovim djelima: A. Kačić-Miošić, RAZGOVOR UGODNI, »Stari pisci hrvatski«, sv. XXVII, i KORABLJICA, sv. XXVIII iste kolekcije; F. Grabovac, CVIT RAZGOVORA NARODA I JEZIKA ILIRIČKOGA ALITI ARVACKOGA (1747), »S. P. H.«, sv. XXX; DJELA MAT. ANT. RELKOVIĆA, uredio M. Seneković, Vinkovci, 1875.

dove, listove, grebovi, mirovi u ispravama dubrovačke ćirilčke kancelarije², *synove, popove, vragove, domove, volove, sudove*, itd. u najstarijim srpskim dokumentima.³ Radi se, međutim, o djelomičnoj pojavi koja je ograničena samo na mali broj jednosložnica, i to na neke padeže množine, uglavnom nominativ i genitiv (*sinove, sinov*). Do XVI vijeka prevladava kratka množina, ali se uz kratke oblike često pojavljuju i dugi, kako u čakavskom tako i u štokavskom; na primjer: *sini-sinovi, glasi-glasove, gradi-gradove, popove-popi* u Lekcionariju Bernardina Splićanina (1495)⁴; *sini-sinovi, muži-mužovi/muževi* itd. u djelima M. Držića⁵.

Duga je množina u znatnom porastu u XVII vijeku. Tako sam, na primjer, u djelima dubrovačkog pjesnika Jakete Palmotića Dionorića (1623–1680)⁶ našao oblike duge množine u 18 jednosložnica od kojih 10 imaju samo dugu množinu: *sinovi, bogovi, gradovi, knezovi, robovi, svatovi, begovi, brjegovi, dubovi, zecovi*. S obzirom na naš problem zanimljive su i komedije u prozi izvedene u Dubrovniku »*prid dvorom*« 1699⁷: na 12 jednosložnih imenica s dugom množinom 10 ih je koje imaju samo dugu (*sinovi, valovi, vragovi, bogovi, darovi, dvorovi, gradovi, gromovi, knezovi, prugovi*), dok dvije (*kralj, ban*) imaju obje množine.

U XVIII vijeku dugu množinu ima znatan broj jednosložnih imenica muškog rođa (oko 130). Usprkos tome još uvijek nema određenog sistema kakav nalazimo u štokavskom narječju XIX vijeka i u sadašnje doba: duga množina karakteristična za jednosložne riječi s ponekim izuzetkom (jednosložnice tipa *konj, crv, gost, mrav, prst, pas, dan* itd.). U XVIII vijeku možemo prikazati množinu kod jednosložnica na ovaj način:

I. *Jednosložnice koje imaju samo kratku množinu.* a) imena narodâ; b) imenice koje i danas tvore množinu bez infiksa -ov-; c) mnoge jednosložne imenice koje sada pripadaju sistemu -ov-. Navodim samo najčešće: *trud, put* (=tal. *via*), *ključ, kmet, lav, djed, glas, list, mač, rät, stup, post, rob, sud, bič, čas, drug* itd.

II. *Jednosložnice koje imaju samo dugu množinu.* Malobrojne su. Među najčešćima: *sin, gräd, grom, bog, zid, knez, dom, muž, val, vo* itd.

III. *Jednosložnice s objema množinama kod istog pisca.* Npr. *dar, dvor, kralj, vijek, vuk* itd.

Pa ipak, ponavljam, ne može se govoriti o sistemu u apsolutnom smislu, jer neke jednosložne imenice ne idu u tu klasifikaciju i pokazuju

² Isp. M. Rešetar, NAJSTARIJA DUBROVAČKA PROZA, Beograd 1952. Str. 57. i 58.

³ Isp. Đ. Daničić, ISTORIJA OBLIKA SRPSKOGA ILI HRVATSKOGA JEZIKA DO SVRŠETKA XVII VIJEKA, Beograd 1874. Str. 56. i slijedeće.

⁴ LEKCIONAR BERNARDINA SPLJEĆANINA, JAZU, Zagreb 1885.

⁵ Isp. M. Rešetar, JEZIK MARINA DRŽIĆA, Rad JAZU 248, Zagreb, 1937. Str. 165.

⁶ DIDONE (1646), DUBROVNIK PONOVLJEN (1667), uredio Stj. Skurla. Dubrovnik 1878.

⁷ ČETIRI DUBROVAČKE DRAME U PROZI IZ KRAJA XVII VIJEKA. Izdao M. Rešetar. Beograd 1922.

protivurječne oblike kod pojedinih autora.⁸ Treba istaći da je duga množina nastavila svoju ekspanziju u XVIII vijeku.

Iz ovog je doba i prva afirmacija duge množine drugih kategorija imenica muškog roda, kao što su dvosložnice bez nepostojanog *a*, tipa *vitez* – *vitezovi*. Što se tiče dvosložnica s nepostojanim *a*, u prijašnjim vjekovima pojavljivale su se u dugoj množini samo *trjeskovi* (u dubrovačkih pisaca gdje zamjenjuje *gromovi*) i *ovnovi*. U ovom sam vijeku našao forme duge množine, osim od imenica *ovan* i *trijesak*, i od ovih imenica: *vjetar*, *posao*, *orao*, *trošak*, *bubanj*, *ćošak*, *kotao*, *lakat*, *pijetao*, *toranj* (po redu učestalosti). Ali i te riječi često imaju kratku množinu. Izvjestan napredak pokazuje duga množina kod dvosložnih imenica bez nepostojanog *a*. Osim kod riječi *vitez* koja, čini se, zbog učestalosti svoje uvijek duge množine⁹ predstavlja ključni oblik za tumačenje širenja duge množine na dvosložne imenice akcenatskog tipa “–”, sada se pojavljuju oblici duge množine i kod riječi *golub*, *labud*, *gavran*, *prsten*, *stršen*, *sokō*, *šator*–*čador* itd.

Takvo stanje množine, prikazano u glavnim linijama, opaža se i u djelima A. Kačića-Miošića.

3.

U proučavanju kratke i duge množine u Kačićevim djelima (RAZGOVOR UGODNI¹⁰ i KORABLJICA¹¹) uzet ću u obzir:

- I jednosložne imenice
- II dvosložne imenice s nepostojanim *a*
- III dvosložne imenice bez nepostojanog *a* koje i u suvremenom jeziku mogu imati obje množine.

I. JEDNOSLOŽNICE

Kačić je upotrijebio množinu od 100 jednosložnica, od kojih:

- a) 67 ima samo kratku množinu
- b) 20 ima uvijek dugu množinu
- c) 13 ima oba oblika množine.

⁸ Na primjer: u deset autora koje sam proučio za ovaj vijek *vo* ima samo dugu množinu kod četiri autora (I. Đurđević, A. Kanižlić, M. P. Katančić, D. Obradović), obje množine kod dva (Kačić, Reljković), a samo kratku množinu također kod dva autora (F. Grabovac, G. Zelić).

⁹ Kod pet pisaca na deset, dok ima istovremeno obje množine kod druga dva pisca.

¹⁰ Od sada bit će označeno kraticom *R* izdanje iz 1756, a kraticom *r* ono iz 1759. Kad je uz kraticu broj stranice, radi se o tekstu u prozi.

¹¹ Ubuduće kratica *K*.

a) Jednosložnice s kratkom množinom

Materijal se može ovako klasificirati:

1. 9 jednosložnica su imena narodâ i one su uvijek imale kratku množinu: *Dak-Daci*, *Gôt-Goti*, *Grk-Grci*, *Jon-Joni*, *Scit-Sciti*, *Svab-Svabi*¹², *Šcav-Šcavi*,¹³ *Tôt-Toti* (iz mađarskog *Tót* = Slovak), *Vläh-Vlasi*.

2. 6 ih uvijek ima kratku množinu: *cřv*, *dák*, *könj*, *päs*, *přst*, *těc* (= *ptić*)¹⁴.

3. 5 imenica koje u modernom jeziku imaju samo jedninu (ili su zastarjele ili regionalne): *blúd*¹⁵, *láz*¹⁶, *mít* (= *míto*)¹⁷, *filj* (arap. = slon), *škölj* (= otočić).

4. Od 15 jednosložnica koje kod Kačića imaju samo kratku množinu danas se upotrebljava i duga i kratka množina, ali su u nekim slučajevima dvije množine razvile različita značenja: *bräv*, *brk*, *ćúk*¹⁸, *grih* (=

¹² »Nimci od kralja Sveva vladani i od njega *Svabi* prozvani« (K, str. 29). Naravno, moguće je da je jednina od *Svabi Svabo*, s obzirom na to što u modernom jeziku uz *Švába* postoji i *Švábo*, mn. *Švábi*.

¹³ Termin *Šcavi* (od lat. *sclavus*, mletački *sciavi*) Kačić ne upotrebljava kao sinonim za *Slovinci*, već ga osjeća, kao *Šcavoni*, u pogrdnom smislu talijanskog *schiaivo* = sužanj. Isp. K, str. 14:

»...nemoj odgovoriti kako si naučan 'Ja sam Šcavon' jer će to naški reći 'ja sam sužanj', pače još grdnije 'ja sam sužnjetina'... Reći dakle imaš: 'Ja sam Dalmatin, Rvat, Bošnjak oli Slovinac' jer smo od starine Slavni, a ne Šcavi ni Šcavoni rečeni.«

¹⁴ *Dak* ima iznimno dugu množinu u narodnim pjesmama: »I mojijeh trideset *dakova*.« Isp. s. v. *gjak* RJEČNIK HRVATSKOGA JEZIKA F. Ivekovića i I. Broza. Što se tiče riječi *konj*, našao sam oblike duge množine kod Reljkovića (jedanput u prozi *konjevi*, ESOP, str. 100, i jedanput u 'poeziji *konjeva* u sroku s *volova*, SATIR, I, 13, st. 151-152). Reljković upotrebljava jedanput u prozi također množinu imenice *gost*: *gostovi*, instr. (ESOP, str. 130). Oblik *konjevi* potvrđen je u Dubrovniku: isp. A. Vaillant, LA LANGUE DE DOMINIKO ZLATARIĆ, Paris, 1931. Str. 392.

¹⁵ K, str. 242: »...i da *blude* činit prosto je.«

¹⁶ r, 42, str. 179-180:

»A kada li probiše bedeme
i široke *laze* otvoriše.«

Jasno je da se radi o terminu *láz* (= otvor za ulaznje u njive; također *laza*, isp. RJEČNIK HRVATSKO-TALIJANSKI D. Parčića) koji je upotrijebljen u općenitom značenju »otvor«, »prolaz«, a ne o terminu *láz* (= livada ili pašnjak na kamenitom mjestu; iskrčena čistina u šumi), jedinom registriranom u Broz-Ivekovićevu rječniku. Isp. u Akademijinu rječniku *láz*: b) »hiatus«, »ostium«, s citiranim primjerom iz Kačića.

¹⁷ r, 7, st. 94: »već mu šalje *míte* i darove.«

¹⁸ r, 25, st. 120: »kano *ćuci* iz gore zelene« i r, 47, st. 71-72:

»Sad u njima pribivaju Turci,
Što bi srića, da se legu *ćuci*.«

Riječ *ćuk* ima jednom u Grabovca dugu množinu, ali taj se oblik može objasniti utjecajem riječi *sokolova* (ak. mn. srednjeg roda pridjeva *sokolov*) koja je privukla u rimu *ćukova*:

»Kad nejmate *krila sokolova*,
vi uzmete narav od *ćukova*.« (CVIT, str. 213, st. 51-52).

grijež: grijèsi i grijèhovi), *lûg* (gen. *lûga*), *pôst*, *pûk* (*pûci* = narodi, *pûkovi* = pukovnije; Kačić upotrebljava množinu imenice *puk* u prozi samo sa značenjem »narodi«) *pût* (*pûti* = tal. volte, *pûtovi*–*pûtevi* = tal. vie; u našeg autora u oba značenja), *sât* (*sâti* = tal. ore, *sâtovi* = tal. orologi; kod Kačića samo jedanput sa značenjem »ore«¹⁹), *spûž*, *zûb* (*zûbi* u pravom smislu, *zûbovi* u prenesenom²⁰; kod Kačića uvijek u smislu ljudskih zuba), *grôš*, *jäd*, *kmët* (*kmëti* = težaci, *kmëtovi* = seoski glavari ili suci; kod Kačića samo »težaci«), *sän*.

5. 32 imenice, koje u modernom književnom jeziku imaju obično samo dugu množinu, izuzevši narodne pjesme i poeziju općenito: *bân*. (sa složenicama »namisto-ban« i »viceban«), *bëg* (sa složenicom »alajbeg«), *bîč*, *bôj*, *câr*²¹, *dîd* (= djed), *dîl* (= dio), *drûg*, *dûžd*, *gläs*, *grëb* (= grob), *kljûč*, *krâl*, *krîž*, *läv*, *mäch*, *mîš*, *nôž*, *präg*, *rät*, *röb*, *rôg*²², *snîg* (= snijeg), *snöp*, *strîc*, *sûd* (tal. *giudizio*), *štît*, *trûp*, *vřč*, *vřh*, *zmâj*.

Iz ispitivanja tekstova u kojima se nalaze riječi nabrojene pod tačkama 4 i 5 izlazi da autor pretežno slijedi uzus svoga vremena, jer je množina svake spomenute jednosložne imenice bogato potvrđena kako u prozi tako i u poeziji, a u posljednjoj jednako u sredini i na kraju stiha²³. Uzmimo kao primjer u poeziji riječ *spuž*:

»*spuže* jisti zla su privelika« (r, 45, st. 75)

»*dî* će *spuži* nauditi duši« (l. c., st. 79)

»Latini će izgubiti duše

jiduč žabe i balave *spuže*« (l. c., st. 63–64).

Evo primjera gdje se Kačić služi gotovo istim riječima u prozi i u poeziji da opiše jednaku situaciju:

»a *oko grada* na sve četiri strane na hrpe i na *snope*
vidahu se turska tilesa *ležati*« (r, str. 269)

i

»*oko grada na snope ležahu*« (r, 31, st. 103).

Spomenuo sam da se Kačić u upotrebi riječi samo sa kratkom množinom drži uzusa svoga vremena. To se može dokazati statističkim po-

¹⁹ K, str. 172: »...i za puno se *sata* bijući«.

²⁰ Isp. T. Maretić, GRAMATIKA I STILISTIKA HRVATSKOGA ILI SRPSKOGA JEZIKA, II izdanje, str. 117.

²¹ Kačić je upotrijebio samo dvaput množinu *cari* da bi označio carigradske sultane (R, str. 14. i r. 31, st. 1). S druge strane on mnogo upotrebljava termin *čësar* (i u množini) za oznaku drugih vladara, osobito austrijskih careva: isp. r, str. 88. i r, 134, str. 606. i slijedeće: »Pisma od testamenta Karla cesara«.

²² U KORABLJICI (str. 190) nalazim dvaput upotrijebljen genitiv množine *rogu*: »Imadiše deset *rogu* i jedan malahan između njih...« i »deset *rogu* zlamenovaže deset kralja«. Nastavak *-u* nadovezuje se vjerojatno na nastavak dualnog genitiva-lokativa o-osnova staroslavenskog jezika (*vlük-u*, *mąž-u*). Od nastavka dvojninskog genitiva-lokativa starih i-osnova ostaje, uostalom, trag u hrvatskom u gen. mn. *gostiju*, *noktiju*, *prstiju*.

²³ Što se tiče stihova, treba napomenuti da Kačić upotrebljava gotovo općenito strofe od četiri deseterca u kojima se rima pojavljuje samo iznimno.

dacima, uzimajući u obzir samo neke od najčešće upotrijebljenih riječi pod brojevima 4 i 5. Razlomak označuje da je dotična riječ upotrijebljena samo sa kratkom množinom kod x pisaca na deset koje sam proučio za XVIII vijek:

10/10 *put* (= tal. volta)
9/10 *grih, zub*
8/10 *put* (= tal. via)
7/10 *ključ, kmet, lav, puk*
6/10 *did, glas, groš, lug, mač, rät*
5/10 *brk, dil, post, rob, sud* (= tal. giudizio)
4/10 *bič, drug, jad, kralj, križ, sat*
itd.

Čini se da se Kačić udaljuje od uzusa, onog indikativnog i parcijalnog, koji sam ustanovio, samo što se tiče riječi *greb*,²⁴ koju osim u Kačiću imaju u množini u običnijem obliku *grob* još pet drugih pisaca XVIII vijeka, i to: I. Đorđić, F. Grabovac, M. A. Reljković, A. Ivanović, D. Obradović. Osim Grabovca, koji upotrebljava riječ *grob* samo jednom u poeziji:

»Trublja božja kada zukne,
po svi *grobi* nje glas pukne« (CVIT, str. 42, st. 9–10),

ostala četiri pisca upotrebljavaju je u prozi, i to stalno s dugom množinom. Ne bih htio izvoditi preuranjene zaključke, ali čini mi se značajno što su samo dva dalmatinska autora upotrijebila kratku množinu, a Kačić čak oblik *greb*, koji se često susreće i u Leksionaru Bernardina Splićanina (XV vijek): *grebi, grebof* (3 puta), *grebe* (2 puta), *grebih*.

b) Jednosložnice s dugom množinom

Nabrojene su prema učestalosti u tekstovima:

1. *produženje na -ov-*:
šin, grād, knêz, bôg, zîd,²⁵ *vik* (= vijek), *düh* (3 puta *Dühovi* = tal.

²⁴ R, str. 68: »... crkvu... i u njoj nekoliko *greba*« K, str. 303: »... koji na drugom mjestu najmađu svoji *grebà*«.

²⁵ Uz običnu množinu *zidovi, zidova* itd. (preko 23 puta u prozi i 11 u poeziji) Kačić je dva puta upotrijebio u »Pjesmi od uzetja carigradskoga« hiperijekavske oblike *zjedovi* i *zjedova*:

»koliko su visoci *zjedovi*« (r, 46, st. 297) i
»i junaštvo tvoji vjetezova
da ćeš branit svijetlu krunu moju
i od grada bijeli *zjedova*« (r, 46, st. 106–108).

Treba istaknuti da se baš u ovoj pjesmi gdje ijekavizmi prednjače pred ikavizmima pojavljuju veoma brojni hiperijekavski oblici: *riješčanskoj* (= hriščanskoj), *sjelu - sjelovita, mjesli, lijestak, veljeko, lačenske* (= latinske) itd.

Pentecoste, 2 puta *dûhovi* = tal. spiriti), *klâs, dôm, grôm, vrâg, vâl, rêp, rêd* (= sveti redovi, K, str. 234; monaški redovi, K, str. 243), *đim, dûb, kûm, svît* (= svijet), *ždrâl*.

Od riječi *vik* pojavljuje se i kratka množina, ali samo u izrazu »u vike«, često s posebnom, Kačiću svojstvenom, akcenatskom oznakom: »ù vike« (na primjer K, str. 152. i 161), »u vikè« (R, str. 96). Mislim da se ovaj izraz može smatrati prethodnikom današnjeg »uvijek«, što je kod Kačića potvrđeno mnogim grafičkim varijantama kao »uvike«, »ùvike« (K, str. 192: »O kralju, živi *ùvike!*«) i čak »za ùvike«²⁶. Inače, množina riječi *vik* u pravom smislu kod Kačića je uvijek duga: 7 puta u prozi *vikova*, jedanput u poeziji *vjekova* (r, 75, st. 6)²⁷. Zbog toga se čini opravdano da se riječ *vik* uvrsti među jednosložnice koje imaju samo dugu množinu. Njima se mogu dodati, zbog pravilnosti kojom se pojavljuju u dugoj množini, i *brôd* (BRODOV— 24 puta u prozi i 4 puta u poeziji prema jedanput *brodi* u prozi) i *vôl* (VOLOV— više od 21 put u prozi i 7 puta u poeziji prema 2 puta *vole* ak. mn. u poeziji). Ali o njima ćemo govoriti kasnije.

2. produženje na -ev-:

mûž (uvijek u smislu »suprug«), *knêz*. Ova posljednja riječ samo iznimno dolazi s infiksom -ev- u obliku dativa množine *knezevom*:

»sve po izbor banom i *knezevom*« (r, 19, st. 8),

dok obično tvori množinu s infiksom -ov-.

Neke od 20 jednosložnica, ovdje uzetih u obzir, imaju naročitu vrijednost za proučavanje duge množine. Poznata je činjenica da polaznu tačku za objašnjenje ovog tipa množine treba tražiti u nekim nastavcima staroslavenskih u-osnova muškog roda (nom. mn. -*ove*, gen. -*ovû*) koji su se proširili zahvaljujući utjecaju »važnih« riječi kao *synû, volû, domû* na o- i jo-osnove muškog roda: već u staroslavenskom jeziku nalazimo oblike kao *bogove* i *môževe*; u srpskohrvatskom je, čini se, prva riječ starih o-osnova, koju je privukla imenica *sin*, bila *grâd*, i to zbog analogije akcenatskog tipa: *sîn - sîna = grâd - grâda*²⁸ kao *mûž - mûža*. Što se tiče pisaca do XVIII vijeka, vidi se da baš neke od starih u-osnova pretpostavljaju dugu množinu kratkoj: *sin, vol, dom, dar*, dok se druge, kao *čin, grijeh, stan, ud* i *vrh*, pojavljuju skoro isključivo u kratkoj množini. Od starih palatalnih i nepalatalnih o-osnova, kojih je deklinacija snažno utjecala na onu u-osnova, osobito u jednini (gen. -ak., dat., vok., instr.), sve do stapanja u jednu jedinu deklinaciju imenicâ muškog roda (od 5 koje su postojale u staroslavenskom), jednosložnice koje se obično upotrebljavaju u dugoj množini, osim imenice

²⁶ K uvod, str. 5: »izbavivši je od svih općeniti služba i dilovanja s titulom aliti imenom od knežtva za *uvike*.«

²⁷ Jednako i u Grabovca: duga množina 5 puta u prozi *vikova*, kratka množina u izrazima »u vike«, »zà vike«, »zà ù vike«, »zà ùvike«.

²⁸ M. Rešetar, o. c. str. 58.

grād, jesu: *grom*, *bog*, *zid*, *knez*, *brijeg*, *muž*, *dub*, *duh*, *grob*, *rep*. Lako je uočljivo Kačićevo slaganje s uzusom njegova vremena i u ovoj kategoriji imenica. To slaganje možemo predočiti ovom tabelom, izrađenom na temelju principa izloženog na 114. strani:

10/10 *sin*, *grād*
8/10 *grom*
7/10 *bog*, *zid*
6/10 *knez*
5/10 *dom*, *muž*, (*brijeg*)
4/10 *dub*, *duh*, (*grob*), *rep*, *val*, (*vol*)
3/10 (*dar*), *kum*, (*pop*), (*stup*), (*svat*), *vrag*, (*zec*)
itd.

Samo kod Kačića našao sam dugu množinu od imenica *dim* (2 puta u poeziji), *klas*, (4 puta u prozi) i *svit* (jedanput u prozi), koje se, uostalom, i danas prilično rijetko upotrebljavaju u množini²⁹.

c) Jednosložnice s obje množine

Radi se u svemu o 13 riječi koje u množini pokazuju istovremeno kratke i duge oblike, a u današnjem štokavskom književnom govoru imaju pretežno dugu množinu. Kod našeg autora neke od njih imaju češće dugu množinu, druge opet kratku, te mi se čini prikladno podijeliti ih u dvije kategorije prema toj njihovoj karakteristikici.

1. Riječi kod kojih je duga množina češća negoli kratka: *bród*, *vól*, *dâr*, *tòp*.

BROD (uvijek sa značenjem »lađa«) ima dugu množinu u prozi i u poeziji, u kojoj se nalazi 3 puta na kraju stiha u nerimovanim pjesmama i jedanput u rimi:

»Uzimali careve gradove,
razbijali po moru *brodove*.« (r, 87, st. 63–64).

Zato se kratka množina *brodi* pojavljuje kao iznimka u r, str. 337:

»... da se turski *brodi* ne mogu približiti gradu.«

Utoliko više što na istoj stranici gdje Kačić opisuje prvu fazu opsade Carigrada susrećemo čak šest puta dugi oblik množine riječi *brod* u

²⁹ r, 81, st. 193: »*Dimovi* se do neba digoše« i r, 82, st. 78: »do neba se *dimovi* digoše«.

Na 32. stranici KORABLJICE Kačić je četiri puta upotrijebio izraz »sedam *klasova*« u poznatoj biblijskoj epizodi o Faraonovu snu što ga je protumačio Josip. Na kraju:

»... učaju, da je bog mnogo *svitova* stvorio.« (K, str. 240).

izrazima kao »brodovi od boja«, »bojni brodova«, »brođova bojni«, »brodovi latinski«, »latinski brođova«.³⁰

VOL ima u prozi uvijek dugu množinu, dok se u poeziji pojavljuje 7 puta u dugoj, a 2 puta u kratkoj množini:

»Ostav' vole ter odi na mejdan« (r, 93, st. 41)

i

»dok izarnem vole na uvrata« (l. c., st. 45).

Karakteristična je činjenica da se duga množina u poeziji nalazi uvijek na kraju stiha, i to 3 puta bez rime (r, 37, st. 18; 93, st. 5; 94, st. 271) i 4 puta u rimi: *sinove* + *volove* (r, 26, st. 6–7), *vitezove* + *volove* (r, 36, st. 89–90), *volove* + *vitezove* (r, 87, st. 11–12), *volova* + *olova* (r, 125, st. 103–104).

DAR: 34 puta duga množina (27 u prozi, 7 u poeziji, od toga 6 puta na kraju stiha), 11 puta kratka množina (7 u prozi, 4 u poeziji, i to samo jednom na kraju stiha i u rimi: *care* + *dare*, r, 37, st. 68–69). Ova jednosložnica, koja se od najdavnijih vremena pojavljuje u tekstovima u dugoj množini,³¹ što je olakšano postojanjem oblika *dārōv*,³² nalazi se kod pisaca koje sam proučavao za XVIII vijek (Zuzzeri, Đorđević, Grabovac, Kačić, Reljković, Obradović) u obje množine, ali češće u dugoj (jedan od pisaca, Zelić, ima samo dugo *darovi*; trojica: Kanižlić, Ivanošić, Katančić ne donose pluralne oblike od *dar*). Kratka množina pokazuje tendenciju da prijeđe u poetski uzus već kod Reljkovića i Obradovića. Prvi upotrebljava uvijek dugu množinu u prozi i jednom u poeziji izvan rime:

»i *darove* i dandanas daju« (SATIR, I, 10, st. 76),

dok sam kratki oblik našao samo jedanput u rimi:

»A nij' triba da podili *dare*,

Pak da tebi ona čini kvare«. (l. c., st. 73–74).

Dositej također pretpostavlja dugu množinu kratkoj, pa ipak u dva od svojih rijetkih pjesničkih sastava upotrebljava *dare* u sroku:

»Izli na svet previsoke *dare*,

Podaj Bolgarom nji'ove boljare.«

»Tu vzdigni tvom božestvu prekrasne altare,

i primaj nevina srca za najlepše *dare*.«³³

³⁰ Na navedenoj stranici nalazim talijanizam *nava* jedanput u nominativu množine »četiri drva oliti *nave*« i jedanput u genitivu mn. »ali se toliki oganj prosu iz *nava*«.

³¹ Za dokaze isp. Đ. Daničić, o. c. str. 69. i 72.

³² A. Vaillant, o. c. str. 389.

³³ Dositej Obradović, DELA, »Klasici jugoslovenski«, Beograd 1932. Str. 2. i 241.

TOP, veoma čest termin kod Kačića, stalno se pojavljuje u dugoj množini (zabilježio sam više od 40 primjera) bilo u prozi bilo u poeziji, a u kratkoj množini dolazi svega 7 puta (2 puta u prozi, 5 puta u poeziji). Dok je kratka množina u poeziji nametnuta samo ritmom³⁴, nije jasno zašto je Kačić upotrijebio dvaput kratku množinu *topi* u prozi. Našao sam, dapače, da je u pjesničkim tekstovima gdje se govori o istom događaju pisac upotrijebio dugi oblik, koji svakako možemo smatrati normalnim, i u RAZGOVORU UGODNOM i u KORABLJICI. Tako se primjeru:

»... poče pitati, mogu li se *topi* izvesti« (R, str. 85)
u poeziji suprotstavlja duga množina:

»Kaž'te pravo, tako bili zdravo,
mogu li se izvesti *topovi*.« (R, 35, st. 27–28).

Isto tako i drugoj kratkoj množini u prozi:

»i donese ... dvanajest bojni pušaka – zapečaćeni
topi pečatom s. Marka« (r, str. 405)

odgovara u stihovima duga množina:

»i donese od boja *topove*,
koje prija biju principove.« (r, 63, st. 67–68).

2. Riječi koje imaju češće kratku negoli dugu množinu: *dân*, *vûk*, *dvôr*, *svât*, *sûd* (= posuda), *mîh* (= mijeh), *stûp*, *pòp*, *štâp*.

DAN. Kačić veoma često upotrebljava kratku množinu, ali uvijek u genitivnom obliku *danâ*. Ostali padeži imaju infiks -ev-: *dnevi*, *dneve*³⁵. Uostalom, pojam dana je često izražen, naročito u poeziji, deminutivom *dânak*, normalno upotrijebljenim bez afektivnih nijansi.³⁶ Takav Kačićev uzus gotovo se potpuno poklapa s Reljkovićevim, koji u prozi stalno upotrebljava duge oblike u pravim padežima *dnevi*, *dneve*), a u genitivu, osim jedanput *dnevâ* (PILPAJ, str. 183), uvijek oblik *danâ*.

VUK. Kratka množina: 25 puta u poeziji, 2 puta u prozi *vuci*. Duga množina: dvaput u poeziji, jedanput u prozi *vukova*³⁷. Isključiva upotreba kratkog nominativa tumači se činjenicom što se u poeziji

³⁴ R, 36, st. 50: »oteše mu *tope* i pitare«; r, 31, st. 123: »žive ću vas ù *tope* mećati«; i tri puta u izrazu »*tope* namistiše«.

³⁵ K, str. 115: »Dakle budući ovi *dnevi* od veselja«; K, str. 178: »Izvršivši se pak *dnevi* pirni«; K, str. 191: »M a n e izbrojili su se *dnevi* tvoga kraljevanja«; K, str. 261: »za ... veselo i čestito dospiti *dneve* svoje«. Za množinu riječi *dan* (dni-dnevi-dani) isp. Đ. Daničić, ISTORIJA OBLIKA, str. 65. i OBLICI HRVATSKOGA ILI SRPSKOGA JEZIKA, Zagreb 1892, VIII izdanje. Str. 9. i 10.

³⁶ Primjeri množine: »evo ima godina *danâkâ*« (r, 27, st. 21); »bio je nedilju *danâkâ*« (r, 38, st. 45); »ter proklinje *danke* i godine« (r, 8, st. 20).

Kačić služi oblikom *vuci* samo u stalnim poređenjima; nadalje se Turci upoređuju s vucima (23 puta, od toga 19 u rimi *Turci + vuci*), rjeđe kršćanski junaci («kano *vuci* po planinam ovce«, *r*, 107, st. 48; «kano *vuci* u bijele ovce«, *r*, 117, st. 50). Primjer duge množine u prozi:

»cineći ga proždrti od *vukova* oli druge
zviri gorske« (*K*, str. 35)

dokazuje, međutim, da se pisac već mogao slobodno služiti uz običniji kratki oblik i onim dugim, a da nije bio vezan zahtjevima sroka ili ritma.

DVOR. Tu riječ Kačić vrlo često upotrebljava u množini, što je uostalom uobičajeno u narodnim pjesmama, kako bi označio pojam 'kuća', 'dom', obično uz ukrasni pridjev *bili*, *bijeli*. Kratka je množina stalna u poeziji, kako u sroku tako i izvan njega. Jedini primjer za *dvorā* u prozi nesiguran je, jer je moguće da se radi i o genitivu jednine:

»Ali kada vidi lipotu crkve, *dvōra* i bogatstva
Salomonova« (*K*, str. 149).

Duga je množina potvrđena 2 puta u prozi i 3 puta u poeziji uvijek vezana uz riječ *kule*, drugi općeniti termin za 'kuća', 'dom'³⁸.

SVAT je često upotrijebljen u poeziji; kratka je množina nešto češća od duge (17 prema 11). Izbor jednog ili drugog oblika uslovljen je ritmom. Slijedeći stihovi donose i ovu krajnost:

»Kupi, Janko, gospodu *svatove*,
kupi *svate*, odi po divojku« (*r*, 43, st. 11–12).

SUD, STUP i POP ne predstavljaju naročite probleme. *Sud* se pojavljuje samo u prozi, i to u kratkoj množini 16 puta, a u dugoj 5 puta. Međutim, iz analize kontekstā ne dobivamo dovoljno podataka koji bi nam dopustili da objasnimo odnos kratke i duge množine, pa nam preostaje samo utvrđivanje brojčanog odnosa.

³⁷ *r*, 9, st. 96: »Ne bi bilo u gori *vukova!*« *r*, 39, st. 269–270:

»da nas brani od ovih *vukōvā*,
ljutih zmaja, nebeski gromovā!«

Ispor. u tekstu primjer u prozi.

³⁸ *r*, 49, st. 68–69:

»oboriše *kule* i *dvorove*,
prolomiše od grada *zidove*.«

r, 98, st. 68: »upali mu *kulu* i *dvorove*.«

r, 104, str. 13–14: »koji brani bijele gradove,
oko mora *kulu* i *dvorove*.«

MIH nalazimo samo u kratkom akuzativu u izrazima kao: »na *mije* derati« (npr. *R*, 20, st. 83), »na *mije* derao« (*R*, 20, st. 182) »na *mije* deraše« (*r*, str. 227), »na *mihe* derati« (*r*, 9, st. 63; 20, st. 31 itd.), »odriti na *mihe*« (*K*, str. 284). Samo je jednom Kačić upotrijebio dugu množinu:

»a knezove deri na *mihove*« (*r*, 106, st. 22, ne u rimi).

Sjetimo se da *knez* ima u Kačića samo dugu množinu (isp. str. 115), lako je razumljivo zašto *mih* u ovom stihu ima dugu množinu: s jedne strane da bi se upotpunio broj slogova, a s druge, zbog slaganja u dva polustiha nastavaka *-ove -ove*.

Za ŠTAP od kojeg sam našao samo dva primjera množine u prozi³⁹ vrijedi isto što je rečeno za *sud*.

II. DVOSLOŽNICE S NEPOSTOJANIM A

Od 45 dvosložnica s nepostojanim *a* koje je Kačić upotrijebio jedino *òvan* ima samo dugu množinu,⁴⁰ dok sve druge imaju oblike kratke množine.

Već sam spomenuo (str. 111) da se duga množina tih dvosložnica kod spomenutih pisaca XVIII vijeka pojavljuje u veoma ograničenom broju primjerâ i u malobrojnim riječima, dok kratka množina još apsolutno prevladuje. Sada mogu dodati da oblici duge množine, iako još sporadični, postaju sve češći kod kronološki mlađih pisaca: Slavonca Reljkovića i još više kod Srbâ Dositeja Obradovića (1742–1811) i Gerasima Zelića (1752–1828).⁴¹

Kao što smo vidjeli, u Kačićevim djelima kratka množina neosporno prevladava nad dugom. Uz dvosložnice koje i danas tvore samo kratku množinu⁴² Kačić upotrebljava jedino kratku množinu i od slijedećih imenica koje u modernom književnom jeziku imaju samo dugu množinu: *vítar*, *òral*, *pòsal*, *járam*, ili mogu imati obje množine: *òtac*, *šànac*, *bûbanj*, *sûžanj*, *lâkat*. Potrebno je istaći da upravo neke od dvosložnica

³⁹ *K*, str. 50: »držéci štàpe u ruku za putovati« i *K*, str. 101: »nego se bijaju stinam, praćicam, štapovim debelim«.

⁴⁰ Uvijek u prozi: *K*, str. 27, 116, 124, 126, 144, 147, itd.

⁴¹ ŽITIJJE GERASIMA ZELIĆA, »Srpska književna zadruka«. 3 sveske: br. 36 (1897), 44 (1898), 58 (1900).

⁴² *dānak* (= dan), *mòmak*, *pūpak*, *sinak*, *vrútak*, *čûrak* (od *ćurak* našao sam i druge oblike mn. u narodnim pjesmama: isp. Broz-Ivekovićev rječnik s. v. *čûrak*); *jánjac*, *júnac*, *klánac*, *kòsac*, *Kránjac*, *lāžac*, *lònac*, *Nimac*, *nòvac*, *pīšac* i *pjēšac*, *pívac* (= pijetao), *prásac*, (*h*)*ròm*ac, *slipac*, *stàrac*, *súdac*, *tānac*, *télac*, *vinac* (= vijenac), *vrébac* (= vrabac); *frátar*, *sagar* (= tal. »sagro«, teški poljski top); *psàlam*; *čūval*; *punat* (tal. »punto« = tačka kao pravopisni znak: *r*, str. 616); *věras* (tal. »verso« = stih).

koje pripadaju ovoj posljednjoj kategoriji povremeno pokazuju duge oblike kod raznih pisaca: tako *vjetar* ima obje množine kod Reljkovića, Kanižlića, Ivanošića i Obradovića, a samo dugu množinu kod Zelića; *posao* ima jednu i drugu množinu kod Reljkovića i Zelića, a dugu kod Kanižlića i Ivanošića; *orao* ima istovremeno kratku i dugu množinu kod Reljkovića i Obradovića; *bubanĵ* ima samo dugu množinu kod Reljkovića, kod kojega nalazimo čak dvaput dugu množinu od *čavao*⁴³, itd. Značajnu iznimku čini riječ *otac*, koju svi navedeni autori, (deset na deset), upotrebljavaju u kratkom obliku množine, kako u pravom smislu riječi (isp. moderno 'naši očevi') tako i u prenesenom ('sveti oci', 'crkveni oci').

OVAN je jedina dvosložnica s nepostojanim *a*, koja se kod pisaca koji je upotrebljavaju u množini stalno pojavljuje s infiksom -ov-. U tome se slažu Đurđević,⁴⁴ Grabovac,⁴⁵ Kačić i Reljković.⁴⁶ Ako je istina da su dvosložnice s nepostojanim *a* mogle potencijalno imati dugu množinu s obzirom na njihovo izjednačivanje s jednosložnicama u kosim padežima (*vjetra* kao *sina*, *grâda*), ipak treba objasniti zašto je baš riječ *ovan* među prvim dvosložnicama koje su dobile dugu množinu. Moglo bi se pomisliti da ju je možda privukla veoma raširena riječ *volovi*, termin koji je vjerovatno već u staroslavenskom jeziku imao množinu *volove*, *volovŭ*, a u svakom je slučaju u srpskohrvatskom od najstarijih vremena zabilježen s dugom množinom (isp. op. 3). Nije isključeno da su se u nabranjanju grlâ stoke obje riječi mogle nalaziti jedna uz drugu, o čemu, izgleda, postoje potvrde u nekim tekstovima. U Kačiću sam našao slijedeće primjere:

- »i donili. . . *volove*, *ovnovе* i ostalo« (K, str. 124),
- »i na posvetilište sedam *volova* i sedam *ovnova* prikazano« (K, str. 126),
- »i bi prikazano Bogu sutradan iljadu *volova*, iljadu *ovnova*« (K, str. 144),
- »dvadeset *volova* od pašе i sto *ovnova*« (K, str. 147), itd.⁴⁷

Grabovac je upotrijebio množinu imenice *vol* samo u ovom primjeru, i to u kratkom obliku:

- »a pak toliki konji, *volŭ*, bivolice, *ovnovi*. . .« (CVIT, str. 444).

⁴³ NEK JE SVAŠTA, str. 422: »Ako ne vidim u rukuh njegovih vrtline *čavlova*« i »i Toma vidi vrtline *čavlova*«.

⁴⁴ Upotrebljava u SALTIJERU SLOVINSKOM jedanput u prozi (opaska *h* uz Psalam LIX) i dvaput u poeziji (Psalam LXIV, st. 80. i LXV, st. 48).

⁴⁵ Jedanput u prozi (CVIT, str. 444). Kod Grabovca kao i kod Kačića *ovan* je jedina dvosložnica s nepostojanim *a* koja ima dugu množinu.

⁴⁶ Dvaput u prozi (PILPAJ, str. 169. i 170), jedanput u poeziji (SATIR, II, 1, st. 105).

⁴⁷ *Ovnove* kod Dominika Zlatarića, isp. A. Vaillant, o. c. str. 18.

Evo i jedan Đurđevićev stih:

»kozji plod i snažni s *ovnovim volovi*« (Psalam LXV, st. 48).

Kako vol zauzima u gospodarstvu važnije mjesto od ovna, logično bi bilo da u nabranju dođe na prvo mjesto, a, kao što je već rečeno, od najdavnijih je vremena riječ *vol* imala dugu množinu, pa će prema tome množina od *ovan*, koja je na drugom mjestu, biti privučena u njezinu putanju i produžiti će množinu infiksom -ov-.

Istina je da su gornji primjeri uzeti iz čisto književnih tekstova i zato bi tu hipotezu trebalo dokazati sigurnijim stvarnim podacima.

III. DVOSLOŽNICE BEZ NEPOSTOJANOG A

Za razliku od dvosložnica s nepostojanim *a* našao sam u Kačića priličan broj dvosložnica bez nepostojanog *a* koje teže produženju u množini. Radi se, naravno, o imenicama akcenatskog tipa *˘*: *gàvrān*, *gòlūb*, *lābūt*, *přstēn*, *vītēz* i *˘* : *sòkō*, *čàdor-šàtor*.

Veća proširenost duge množine ovih imenica može se vjerovatno objasniti podudaranjem njihova akcenatskog tipa s tipom riječi *vītēz*, termina, kojega se kulturno-historijska važnost mora istaći. Na osnovi mojih ispitivanja samo se duga množina imenice *vitez* prilično često susreće kod pisaca sve do kraja XVII stoljeća, dok je duga množina ostalih dvosložnica bez nepostojanog *a* izuzetak.⁴⁸

U Kačiću dvosložnice ovoga tipa dolaze uz češći dugi oblik i u kratkom obliku kao što proizlazi iz slijedeće tablice:

a) *češća duga množina*:

1. VITEZ. Uvijek duga u prozi i u poeziji osim jedanput *vitezā* u poeziji⁴⁹.
2. SOKO. Uvijek duga u prozi i u stihovima, jednom *sokoli* u poeziji⁵⁰.
3. ČADOR. Duga množina: 6 proza, 20 poezija.
Kratka množ.: 7 proza, 9 poezija.

⁴⁸ Na primjer *fadanova, junakovom* kod Držića; isp. Rešetarevu studiju o Držićevu jeziku, str. 165. Druge primjere pruža Daničić u navedenoj ISTORIJI OBLIKA, str. 73.

⁴⁹ R, 31, st. 37-38:

»Samo svoji šesnajest *viteza*
Dobročana a i Kotorana.«

⁵⁰ R, 31, st. 3-4:

»di se lègù zmaji i *sokoli*,
koji caru puno dodijaše.«

4. LABUT.	Duga množina:	7 poezija.
	Kratka množ.:	1 poezija ⁵¹ .
5. GOLUB.	Duga množina:	5 poezija.
	Kratka množ.:	1 poezija ⁵² .
6. GAVRAN.	Duga množina: 1 proza,	1 poezija.
	Kratka množ.:	1 poezija ⁵³ .

b) češća kratka množina:

1. ŠATOR.	Kratka množ.: 6 proza	
	Duga množ.:	3 poezija.
2. PRSTEN.	Kratka množ.: 1 proza,	3 poezija.
	Duga množ.:	1 poezija ⁵⁴ .

Raznolikost upotrebe množine dvosložnica tipa *vitez* jasna je, ako ispitamo način kako su ih upotrebljavala druga dva autora, Grabovac i Reljković. Dalmatinski pisac poznaje uvijek dugu množinu triju riječi: *vitez*, *soko*, *šator*. Širi je, međutim, i raznoličniji Reljkovićev uzus: Slavonac ima samo dugu množinu slijedećih dvosložnica: *golub*, *kopun*, *labud*, *majur*, *paun*, *soko* i obje množine od *gavran*, *kurjak*, *štakor*.

4.

Kao što smo mogli ustanoviti, Kačić se mnogo ne udaljuje od uzusa svoga vremena što se tiče kratke i duge množine imenice muškog roda. Još prevladuje kratka množina, ali je značajno i proširivanje dugih oblika. Pored riječi koje već imaju određeni oblik množine kod pisaca iz različitih štokavskih krajeva, postoji nestalan broj terminâ, kod kojih oblik množine varira u raznih pisaca, iako oni pišu istim književnim jezikom. Poznajemo samo završnu tačku ovog kompleksnog fenomena, a trebalo bi rasvijetliti još mnogo tamnih mjesta u procesu koji je doveo do današnjeg stanja stvari.

⁵¹ R, 23, st. 21-22:

»koi love utve i *labute*
od Vrgorca do grada Mostara.«

⁵² r, 20, st. 41-42:

»kano vuče u bijele *ovce*,
sivi sokò u bile *golube*.«

⁵³ r, 29, st. 109-110:

»Vesele se orli i *gavrani*,
lisičine još i mrki *vuci*.«

⁵⁴ R, 19, st. 126-127:

»Majke svoje skidaju *derdane*,
a ljubovce zlatne *prstenove*.«